

РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Людмила МАСЛОВСЬКА,

*вчитель-методист української мови та літератури, відмінник освіти України, Київська
гімназія східних мов №1*

*Будьте самі шукачами, дослідниками. Якщо не буде вогника у вас,
вам ніколи не запалити його в інших.*

Василь Сухомлинський

У статті розглянуто проблему розвитку мовної особистості обдарованої учнівської молоді у процесі їх літературної творчості та шляхи її розв'язання в системі україномовної освіти. На основі наукового осмислення порушеної проблеми окреслено зміст понять «творчість», «мовна особистість», «обдарованість». Шляхом аналізу науково-методичної літератури й синтезу теоретичних ідей визначено принципи побудови й реалізації методичної системи, спрямованої на формування творчої мовної особистості, розглянуто ефективні методи організації творчої мовленнєвої діяльності школярів.

***Ключові слова:** творча мовна особистість, обдарованість, творчість, науково-дослідна робота.*

THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF THE LINGUISTIC IDENTITY BY MEANS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE. Lyudmyla MASLOVSKA, the Methodist Teacher of Ukrainian language and literature, Excellent Teacher of Ukraine, Gymnazium of Oriental languages №1 of Kyiv.

*Be yourselves the seekers and researchers. If there is no spark in your inside,
you will never light it in others.*

Vasyl Sukhomlynsky

The article examines the problem of development of linguistic identity of gifted students in the process of literary creation and ways to its solution in the system of Ukrainian education. Based on the scientific understanding of the problems the meaning of «work», «linguistic identity», «talent» is raised. By analyzing the scientific and technical literature and synthesis of theoretical ideas the principles of construction and implementation of methodological system aimed at forming of a creative linguistic identity are defined; effective methods of creative speech activity of students are considered

Keywords: creative language identity; talent; creativity; research work.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку національної особистісно орієнтованої загальної середньої освіти одним із актуальних завдань постає формування в учнів готовності до творчої діяльності впродовж життя. Значний потенціал у розв'язанні цього проблемного завдання має шкільний курс української мови, який передбачає формування духовно багатой креативної мовної особистості, здатної володіти кількома компетенціями, пропонувати творчі ідеї, створювати креативні мовленнєві продукти. У лінгвометодичній проекції проблема формування мовної особистості тісно пов'язана, по-перше, з науковим завданням з розкриття теоретичних засад творчого розвитку носія мови в контексті шкільної мовної освіти та розробленням на їх основі відповідної навчально-методичної системи, по-друге, з практичним завданням сформувати в учнів у процесі навчання української мови креативний стиль мовомислення, необхідний для креативної мовленнєвої поведінки в соціумі.

Гуманітарна сфера, до якої належить і освіта, відіграє провідну роль у сучасному процесі державотворення, адже найбільшою цінністю кожного цивілізованого суспільства є людина. Літературна освіта є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина-патріота України, а її зміст базується на засадах загальнолюдських і національних цінностей, принципах гуманізму й демократії.

Українська література також є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Тому в контексті світових процесів глобалізації, індивідуальному національному самоусвідомленні, самозбереженні й самостверженні її роль незаперечна й важлива. Виховання свідомого українця має базуватися на історичних і культурних знаннях, традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу досвіду становлять положення, що ґрунтуються на психологічній теорії творчої особистості та її розвитку (Моляко В., Лейтес Н., Грабовська Р., Пономарьов Я.). Особливої уваги заслуговує доробок С. Сисоевої «Основи педагогічної творчості». У працях В. Сухомлинського обґрунтовано модель творчої особистості вчителя й учня, розглянуто специфіку формування її креативності.

Сучасних методистів цікавлять різні аспекти цієї проблеми, про що свідчать праці лінгводидактів (Вашуленко М., Кучерук О., Скуратівський Л.,

Шелехова Г. та ін.). Саме на рівні мовленнєвої особистості з'являється національно-культурна специфіка мовної особистості [1, с. 262].

Дослідженнями у галузі обдарованості та креативності доведено, що під час розроблення нових технологій розвитку обдарованої особистості слід враховувати: природні обдарування дитини; роль педагогів у навчанні таких дітей; вимоги до їх знань і потреба суспільства у творчості [2, с. 87].

Спираючись на концепції навчальних методів І. Лангера і М. Скаткіна, в основі яких лежить пізнавальна діяльність дітей, важливу роль у розвитку творчої самостійної діяльності школярів відіграє дослідницький метод, що є основоположним у методиці творчого навчання. Тобто навчання як творчого процесу відкриття дитиною світу.

Мета статті – зосередити увагу на пріоритетних завданнях навчально-виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі, зокрема на творчому потенціалі особистості, яка могла б гідно представляти себе, свій народ, мову у світовій цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Завдання щодо виховання особистості із високим творчим потенціалом постає не тільки як актуальна проблема сучасної педагогічної науки та практики, але й як соціальна необхідність. Життя доводить, що за складних швидкозмінюваних умов найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нових ідей, задумів, підходів та рішень. Це людина, якій притаманні рішучість, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливість мислення. Відтак, головна мета школи – дати можливість виявити й розвинути творчі сили учня, який у майбутньому буде успішним. Нова школа – школа творчості та життєвого успіху. Завдання вчителя – створити умови для утвердження атмосфери творчості, допомогти учневі знайти свій шлях у житті, а навчально-виховну діяльність спрямовувати на створення педагогічної системи співпраці, головна мета якої – максимальний розвиток творчих здібностей дитини.

Актуальність і перспективність нашого педагогічного досвіду як учителя української мови та літератури полягає у: забезпеченні умов для розвитку творчої особистості дитини; позитивній мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потребі в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні; сприянні досягненню певного стандарту освіти; забезпеченні особистісно орієнтованої моделі навчання; реалізації оригінального підходу до побудови структури сучасного уроку української мови та літератури.

Мета досвіду – створення оптимальних умов для розвитку творчого потенціалу дитини на уроках словесності; створення атмосфери співпраці, взаємодії вчителя та учня; розвиток соціальної та громадянської компетентності дитини. Провідна ідея досвіду полягає в ефективному застосуванні певної сукупності технологій навчання української словесності, що сприяють розвитку творчого потенціалу школярів.

Результативність досвіду. Підвищується інтерес учнів до вивчення української мови та літератури, збільшується кількість учнів, які бажають

узяти участь у різних конкурсах і змаганнях, стабільне зростання успішності та якості знань стає тенденцією. Задля цього ми застосовуємо оптимальні педагогічні технології, які проєктують креативні (творчі) якості особистості учня: гнучкість розуму; фантазію; натхнення; нестандартність; наявність власної точки зору.

Визначаємо етапи уроку з використанням методів інтерактивного навчання на уроках рідної мови. Оголошення уроку проходить у вигляді розповіді вчителя (застосовується «спіймай помилку»). Бесіди, «мозковий штурм», «вилучи зайве», «мікрофон» мотивують учнів до навчання.

Для вивчення нового матеріалу та підсумків уроку застосовуємо «мікрофон», роботу в групах, асоціативний куш, «хвилинку-цікавинку», проблемну ситуацію; «мозкову атаку». Використання технологій інтерактивного навчання – не самоціль, а засіб створення атмосфери доброзичливості й порозуміння, зняття з душі дитини відчуття страху, навіювання впевненості у власних силах, налаштування на успіх, виявлення хисту.

У ході педагогічної діяльності дійшла висновку, що формування творчих здібностей учнів є важливим завданням школи. Ефективність такої діяльності – запорука виховання самовідданих ініціативних громадян нашої країни. Відповідно до вимог часу і програми я обумовлюю застосування на уроках української мови та літератури практики мовленнєвого спілкування, формування образного мислення і сприйняття художнього слова. Щоб учні працювали на уроці творчо, обґрунтовую умови, потребу в цьому, створюю певні ситуації, спонукаю до мислення.

Методичні прийоми й засоби, проаналізовані в темі, передбачають удосконалення культури мовлення гімназистів, розвиток творчих умінь і навичок роботи колективно і самостійно.

Прагну, аби мої учні досягли високого рівня освіченості й вихованості, тому дбаю про постійне поповнення власних знань, про самоосвіту. Переконана, що ані комп'ютер, ані будь-який інший засіб не може замінити вчителя, живе слово, безпосереднє особисте спілкування, хоча розумію, що без інноваційних технологій неможливо реалізувати дидактичні цілі відповідно до вимог освітнього стандарту.

Отже, у процесі своєї роботи дійшла висновку, що лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а означає, і формувати творчу особистість учня.

Вивчення у школі предмета «Українська література» забезпечує реалізацію: *соціальних компетентностей* (активна участь у суспільному житті; здатність знайти, зберегти й розвинути себе як особистість; розвиток комунікативних якостей; здатність розв'язувати проблеми; формування світоглядних (і загальнолюдських ціннісних орієнтирів)); *мотиваційних компетентностей* (розвиток творчих здібностей, здатності до навчання, самостійності мислення); *функціональних компетентностей* (естетична, культу-

рологічна, мовна, комунікативна (вміння оперувати здобутими знаннями, сформованими навичками, використовувати їх у практичному житті) [4, с. 47–49]. А завдання цього предмета ґрунтуються на емоційно-ціннісній, літературознавчій, загальнокультурній, компаративній змістових лініях.

Загальний результат програми з української літератури стосується: *учня* (освіченої і розвиненої особистості, спроможної повноцінно реалізуватися в майбутньому дорослому житті); *учителя* (для якого передбачається підвищення фахових вимог); *української літератури* (змінюється її імідж, зростає престиж).

За сучасних умов розвитку суспільства інтелектуальні та дослідницькі здібності особистості набувають усе більшого значення. Відтак, цьому має відповіднюватися організація науково-дослідної роботи учнів.

Система навчання та стимулювання розвитку обдарованих учнів у Київській гімназії східних мов №1 пов'язана з організацією та реалізацією науково-дослідної роботи учнів і формування в них науково-дослідних умінь і навичок.

Науково-дослідну роботу учнів у гімназії розглядають як: невід'ємну складову навчально-виховного процесу; логічне продовження науково-орієнтованої навчальної праці; найефективніший спосіб формування науково-орієнтованого мислення; специфічний вид діяльності, у процесі якої учень, використовуючи теоретичні та практичні знання, уміння й навички, розв'язує певну наукову (теоретичну або прикладну) проблему, а також оригінально застосовує відомий науковий метод розв'язання будь-якої проблеми, аналізуючи схожі на неї.

Науково-дослідна робота учнів водночас є складовою навчального процесу (написання доповідей, рефератів, виконання інших проектів), допоміжним елементом (навчання на спецкурсах, факультативах) і здійснюється паралельно до навчального процесу (олімпіади, турніри).

У гімназії визначено три основні підходи до організації науково-дослідної роботи учнів у навчально-виховному процесі, орієнтовані на розвиток діяльності сфери особистості, тобто оволодіння учнями різноманітними способами творчої, науково-дослідної діяльності. Це такі підходи: проблемно-пошуковий; ситуативного моделювання; стратегічний.

Створення проблемних ситуацій під час навчально-виховного процесу стимулює розумову діяльність учнів, спонукаючи їх до пошуку істини, особистого погляду на проблему, шляхів їх розв'язання.

Ситуативне моделювання – створення особливого простору навчальної діяльності, у якому учень готується до розв'язання життєво важливих проблем, беручи участь у різноманітних експериментах та дослідженнях. Підхід ситуативного моделювання передбачає формування моделі реальної ситуації, групову, командну взаємодію, створення позитивного емоційного клімату, позитивної мотивації. Знання, які учні здобувають у результаті самостійних досліджень і експериментів, стають їх особистими цінними надбаннями.

Ситуативне моделювання забезпечує учням рефлексію власної діяльності, оволодіння узагальненим способом розв'язання проблем, сприяє виробленню вміння захищати власні переконання, проектувати вихід із ситуації, оцінювати його ефективність.

Стратегічний підхід сприяє створенню такого простору навчальної діяльності, у якому учень навчиться самостійно визначати власне місце в житті, висловлювати переконання, підготується до свідомого вибору професії, оволодіє стратегіями науково-дослідної роботи. Основними завданнями стратегічного підходу є самовизначення, самоорганізація, саморозвиток і самореалізація особистості учня та педагога. Реалізація цього підходу передбачає активне використання педагогами інноваційних технологій [3, с. 20–24].

У Київській гімназії східних мов №1 сформована педагогічна система з виявлення, розвитку, підтримки і стимулювання талановитої, здібної учнівської молоді, забезпечення умов для творчості.

У навчальному закладі діє наукове товариство гімназистів – колективний член Київської Малої академії наук учнівської молоді. Участь учнів у науково-дослідницькій діяльності розглядається як цілеспрямований процес вироблення навичок навчання впродовж усього життя, аналітичного, критичного мислення, комунікації, глибокого засвоєння суті знань, поглиблення інтересу до науки, засвоєння практичної соціальної значущості окремих результатів конкретних досліджень, застосування знань із теорії різних наукових галузей, розроблення стратегій самовдосконалення.

Переможці II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України в секції української літератури у 2016 році Марина Лежавська, учениця 11-Б класу (1-ше місце), та в секції літературної творчості Марина Конончук, учениця 11-А класу (1-ше місце), гідно представили свої наукові доробки, столицю на III (державному) етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України у відділенні літературознавства, фольклористики та мистецтвознавства.

Марина Лежавська посіла 2-ге місце на III (державному) етапі (педагогічний керівник – учитель-методист української мови та літератури Тихоненко Н. М., відмінник освіти України). Тема дослідження Марини – «Мандрівність як спосіб самопізнання та поетичного осмислення буття людини у творах Григорія Сковороди та китайських поетів доби Тан Лі Б і Ду Фу». Марина Конончук із власним поетичним доробком «Душа світу говорить багатьма мовами» посіла 3-тє місце в секції літературної творчості (педагогічний керівник – учитель-методист української мови та літератури Масловська Л. Г., відмінник освіти України). Це – гідний подарунок гімназистів до 80-річчя навчального закладу та 35-річчя наукового товариства гімназистів.

Адже сучасні вимоги до освіти впродовж життя орієнтовані на реалізацію провідних принципів освіти XXI століття: навчитися пізнавати, навчи-

тися діяти, навчитися не залишати незатребуваними жодного із талантів, схованих, ніби скарб, у кожній людині. А такі талановиті діти є в Київській гімназії східних мов №1, які неодноразово беруть участь у конкурсах: «Об'єднаймося ж, брати мої», «Поетична весна», «Київ – місто надій», «Розкрилля душі» та пишуть роботи в МАН (секція – українська література, літературна творчість). Це такі учні: Ганна Побережна, яка продовжила досліджувати тему Віталія Курносова «Східні стежини у творчості Лесі Українки» та Марина Конончук із власною творчістю «Поезія – голос душі людської». Можна сказати, що вона є продовжувачем справи Вікторії Одинецької, Анастасії Шейко, Наталії Ювченко – випускників нашої гімназії. Щороку ці діти були переможцями як районного, так і міського етапів.

Три роки поспіль Марина Конончук працювала над дослідницькими роботами «Поезія – голос душі людської», «Поезія – справжня таїна, вище покликання», «Душа світу говорить багатьма мовами» і проявила себе здбною, талановитою. Хоча зовсім юна, вона розглядала досить серйозні актуальні питання, а саме: людяності, щирості, відвертості; вірності, самовідданості; чесності, справедливості; неповторності, індивідуальності людської душі; самовдосконалення, постійного пошуку кращого в житті.

Саме ці чесноти, на думку гімназистки, мають стати ідеалом людяності для кожного українця. Марина вважає, що тільки маючи чисту душу і прагнення, можна принести якнайбільше користі своїй землі, залишити по собі світлу дорогу, якою піде наступне покоління.

У 2014 році Марина була учасницею конкурсу «Кращий читець творів Шевченка» (районний етап), II Київської конференції асоційованих шкіл ЮНЕСКО з нагоди 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка (отримала сертифікат), Всеукраїнського літературного конкурсу «Розкрилля душі», приуроченого 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка (посіла 2-ге місце й нагороджена грамотою), брала участь у конкурсі авторської пісні, оскільки пише не лише поезії, а й пісні та створює музику до них, XI Регіональному конкурсі учнівської творчості «Славні нащадки Тараса»). Марина Конончук, учениця 11-А класу, – призер III, IV Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Українська та світова література в сучасному контексті» (2014 і 2015 рр.; на базі Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради), диплом I ступеня в номінації «Краща презентація», «Перші проби пера» (її вірші надруковані у збірці цих конференцій та у збірці «У пошуках слова» науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, секція: літературна творчість). За результатами науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України (секція: літературна творчість) посіла перші місця у I (районному), II (міському) етапах, 3-тє місце на III Всеукраїнському етапі у 2015, 2016 рр. У 2016 році Марина була учасником XI Регіонального конкурсу учнівської творчості, присвяченому Шевченківським дням у м. Ніжині (на базі Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради), де серед 32 учасників посіла 1-ше місце. Нагороджена дипломом, її поезії надруковані у

збірці юних філологів «Стежка до Шевченка». 27 лютого 2016 р. брала участь у фестивалі Асоційованих шкіл ЮНЕСКО «На крилах надії», нагороджена дипломом.

Українська народна поезія своїм багатством є засобом національно-культурного виховання для українців, нормами поведінки, морально-етнічними цінностями.

Згадую рядки з пісні Марини «Гімн Свободі!»: На перехресті життєвої тривоги, / На небосхилі людської доброти / Жила людина, прокладаючи дороги / До ще нових, незвіданих світів.

Учениця у вірші «Не забути тебе, Тарасе!» присвячує Кобзареві такі рядки [5, с. 163]: В старезній книзі – лист осінній, / Пожовклий, майже кіновар. / Як в храмі, під склепінням синім, / Изнов читаю я “Кобзар”. Немов видіння фантазійне, / Я бачу все, що ти творив. / В моїх очах палають війни, / Йдуть гайдамаки, лине спів... / З людьми проходять крізь століття / Твої оживші думки. / Шевченку, сонячним суцвіттям / Орнамент твій несуть віки...

Висновки. Для нинішнього покоління українців освіта, загальна культура, духовність, національна самосвідомість – сфери надзвичайно важливі. І це закономірно, адже подальший розвиток нашої держави безпосередньо залежить від морально-психологічного стану підростаючого покоління. Державна програма «Освіта» (Україна XXI століття) та Концепція неперервної системи національного виховання спрямовують педагогічну спільноту на формування національної свідомості й самосвідомості підростаючого покоління, виховання громадянина-патріота своєї Батьківщини, здатного бути їй корисним, забезпечити власну життєдіяльність, гармонійний зв'язок із народом своєї держави, рідною природою.

Отже, педагогіка, за справедливим визначенням К. Ушинського, не тільки наука, а й мистецтво. Нині поняття творчість є категорією низки наук: філософії, психології, педагогіки та ін. У філософському словнику дається означення творчості як процесу людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності [6, с. 496]. Тож впливає, що завдяки творчій діяльності людей можливий розвиток науки, техніки, мистецтва, освіти, державності й всього іншого. Саме завдяки творчості можливий будь-який прогрес.

Творчість – це невідмінна складова портрета успішної, сучасної людини. І саме школа має розвивати творчі здібності майбутніх успішних людей. А завдання вчителя полягає в тому, щоб вчасно помітити творчі задатки своїх учнів і допомогти їм розвинути їх. Успішно розвиває творчі здібності учнів той словесник, який сам є творчою індивідуальністю.

Література

1. *Голик, С.* Мовна особистість як об'єкт лінгвокультурологічних досліджень [Текст] / С. Голик / Ужгород: нац. ун-т, 2013. – С. 258–264.
2. *Коваль, С. О.* Методичний супровід обдарованих і талановитих дітей [Текст] / С. О. Коваль // Управління школою. – 2013. – №28-30 (жовт.). – С. 86–93.
3. *Корінна, Л.* Організація науково-дослідної роботи обдарованих учнів [Текст] / Л. Корінна // Заступник директора школи. – 2013. – №1. – С. 20–32.

4. Українська література. 5–7 класи (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства від 29.05.2015 №585): Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів [Текст]. – К. : Освіта, 2013. – С. 47–52.

5. Українська та світова література в сучасному контексті : матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Ніжин, 14 берез. 2014 р.) [Текст] / [заг. ред. Т. І. Бутурлим]. – Ніжин : ФОП Лук'яненко В. В., ТПК «Орхідея», 2014. – С. 163–167.

6. *Шинкарук, В. І.* Філософський енциклопедичний словник [Текст] / [В. І. Шинкарук, голов. ред.] / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.